

SZABÓ ATTILA—PÉNTEK JÁNOS

KERTI VIRÁGOK ÉS DÍSZNÖVÉNYEK KALOTASZEGEN

I

1. A növényismeret lényegében két összetevőből áll. Az egyik a növényvilág változatosságában való eligazodást segíti, a másik a gazdasági haszonra tekint. Teljes fajismeretre a tudományos növényrendszertan, tökéletes hasznosításra a növénytermesztés törekszik. A két törekvés közös gyökere, a népi növényismeret, elsősorban jól felismerhető és hasznos vagy káros növényeket különböztet meg.

A hasznosság fogalma azonban meglehetősen tág, illetőleg változó. Előrendű a gyakorlati, mindennapi életben való felhasználhatóság táplálkozásra, festésre, gyógyításra stb. De a közösség szempontjából hasznosnak minősülhet az esztétikai hatás is: az ember szépnek tart egy növényt, és igyekszik széppé tenni vele környezetét. A növények ezzel mintegy részévé válnak annak a szférának, melyhez a népművészet is tartozik, sőt a növényi motívumok révén megjelennek a díszítőművészetben és a népköltészetben is.

Az első lépés azonban a folyamatban, amelynek során az ember felfedezi a növények szépségét, a spontán fajok, vad növények minősítése: szép, kevésbé szép, csúnya. A második lépés, ha a szép virágot csokorba kötve hazaviszik, vagy éppen gyökerestül szedik ki és otthon, a ház körül elültetik. Ilyenkor már igyekeznek a legszebb példányokat kiválogatni — megkezdődik a házasítás és a szelekció.¹ Azok a növények tehát, amelyeket elsősorban szépségükért, illatukért, színükért gondolnak, külön csoportot alkotnak. A hagyományos paraszti életben ennek a növénycsoportnak, a *dísznövénynek* nem volt túlságosan nagy szerepe, még a kutatási területünkhöz tartozó Kalotaszegen sem, ahol pedig a közösségi művészet magasabb szintjének megfelelően az esztétikai igények az átlagosnál jelentékenyebbek voltak. A dísznövény-kultúrát a viszonylagos szegényesség mellett nagyfokú megállapodottság, konzervatív kötöttség jellemezte; ez a legjobb esetben megőrizte ugyan a hagyományos fajokat, a virágoskertek elhelyezését, beosztását stb., de egyben gátolta az újabb fajok bekerülését. A hagyományos paraszti életforma átalakulásával századunkban már fokozatosan elkezdődött több régi dísznövény háttérbe szorulása, a régi kertstílus felcserélődése, a dísznövény-állomány gazdagodása. Ez nem teljesen független attól a tényről sem, hogy a paraszti élet könnyebbé, jobbá vált, s így már megengedhető a virágokkal való foglalkozás.

2. A dísznövény-termesztés tehát önmagában is határterület a mezőgazdaság és a művészet között. Nem energia- és anyagszükségletet fedez, hanem szellemi, esztétikai igényt elégít ki. A mezőgazdaság kialakulásában fontos tényező volt a dísznövény-termesztés megléte vagy hiánya, és ennek alapján egyes szerzők megkülönböztetnek „virágos” (Ázsia, Európa) és „virágtalan” (Afrika, Ausztrália) domesztikációs övezeteket.² A „virágos” övezetekben a haszonnövények és a dísznövények bevonása a termesztésbe nagyjából párhuzamosan haladt, és ezeken a területeken kultúrtörténetileg is jelentős virágkertészet alakult ki. A „virágtalan” öve-

zetekben — habár azok sem szükölködnek díszes növényekben — a dísznövényeket nem vonták be a termesztésbe.

A mi kontinensünk — Anderson besorolása szerint — a „virágos” mezőgazdasági övezethez tartozik. A dísznövény-termesztés kultusza bizonyára ázsiai központokból terjedt el erre a vidékre, az ókorban elsősorban a Földközi-tenger medencéjének kedvező éghajlati viszonyai között fejlődött tovább, és magas szintre jutott a római birodalomban. Az ókor dísznövényei többnyire kolostorkertekben vészelték át a középkor mostoha évszázadait, majd a török virágkultusz fajaival és az újvilági dísznövényekkel kiegészülve, különösen a reneszánsz korával kezdődően, Közép-Európában is elterjedtek.³

3. A kertkultúra hazai helyzetére vonatkozó első adatok Melius és Lencsés munkáiból maradtak reánk, ezekben azonban nem lehet biztonságosan szétválasztani, hogy mely növényfajok voltak valóban termesztésben a XVI. századi Erdélyben, és melyeket idézik a szerzők csupán forrásaik alapján, anélkül hogy nálunk valaha is termesztették volna őket.⁴ A reneszánsz kertkultúra XVII. századi erdélyi divatjáról az Apafi Mihályné Bornemisza Anna megbízásából lefordított kötetből alkothattunk képet: 1669-ben Kolozsvárt jelent meg Nadányi János tollából a korszerű európai kertkultúra első magyar nyelvű összefoglalása.⁵ A XVIII. századból Benkő József parasztkertekre vonatkozó adatai értékesek; ő lelkiismeretesen számba vette a néptől ismert és termesztett dísznövényeket is.⁶

A parasztkertek flórájának tudományos igényű vizsgálata a XIX. században indult meg. Egyik kezdeményezője Közép-Európában az Erdélyben is dolgozó Anton von Kerner volt.⁷ Alig néhány évvel Kerner dolgozatának megjelenése után Czihák és Szabó értékes adatokat közölt Moldvából, az ottani paraszti növényismeretről.⁸ A hazai parasztkertek flórájának rendszeres botanikai kutatását Al. Borza kezdeményezte és végezte majdnem fél évszázadon át. Az ő példája számos, dísznövényekkel foglalkozó közlemény megírását serkentette; több növénytani doktori dolgozat is kiterjed a parasztkertek flórájának vizsgálatára.⁹ A Casimcea-fennsík (Dobrudzsa) dísznövényflórájáról közölt összefoglaláson kívül¹⁰ azonban nincs tudomásunk olyan alapos regionális felmérésről, amelynek fő célja egy adott vidék dísznövény-kultúrájának rögzítése lett volna.

4. Egy átfogó népi növényismereti gyűjtés részeként¹¹ mi az Erdélyi Szigethegység északkeleti peremvidékén fekvő falvak dísznövény-ismeretét mértük fel. A kertek és lakások dísznövényeire vonatkozó adatfeltáró és helyzetrögzítő kutatásnak az volt a fő célja, hogy megvizsgáljuk, milyen szerepe és súlya van a dísznövényeknek a hagyományos paraszti életformában, milyen térbeli és időbeli változások jellemzik a dísznövény-termesztést ezen a területen. A felmérés tehát inkább általános, átfogó jellegű, emiatt kevésbé volt lehetőségünk minden kérdés és jelenség részletes vizsgálatára.

A kutatásra kijelölt terület nyugati határát a 23° hosszúsági kör alkotja, amely érinti Kalota falut, délen a határ a Kis- és Nagydongót Gyáluval összekötő vonal, a keleti határ Kisbács és Újszelistye között húzódik, északon pedig Nagypetri déli határát metszi. Ezek a vonalak egy szabályos téglalapot határolnak, amely a Nyárády—Vicol-féle flóratérképezési módszer¹² D-III alap négyszögéből a 9—12 és 17—20 elemi négyszögeket

foglalja magába, mintegy 800 km² területet; ez nagy vonalakban azonos a nyelvjárási-néprajzi értelemben vett Kalotaszeggel. Északnyugati része Szilágy megyéhez, délnyugati fele a Hunyadi-medencéhez, déli része a Gyalui-havasokhoz, keleti és északkeleti része a Szamos-hátságához tartozik. Jóformán teljes egészében magába foglalja a Nádas és a Kapus patakának vízgyűjtő területét és kis részben a Sebes-Körös meg az Almás vízgyűjtő területének felső részét. A területen lévő 60 települést 53 önálló kutatópontba csoportosítottuk. Ezenkívül a nyelvjárási teljesség és az összehasonlítási lehetőség céljából a gyűjtést kiterjesztettük Bábonyra, Váralmásra, Kalotaszentkirályra és Magyarókerékre is. Eddigi gyűjtésünk kutatópontjai a következők: 20. Kisbács — Baciú, 21. Szucság — Suceagu, 22. Vista — Viştea, 23. Méra — Mera, 24. Türe — Turea, 25—26. Bogártelke és Nádasdaróc — Băgara és Dorolţu (a kötőjellel összekötött számokat egy gyűjtőpontnak tekintettük), 27. Mákó — Macău, 28. Inaktelke — Inucu, 29. Egeres — Aghires, 30. Jegenye — Leghia, 31. Sztána — Sfîna, 32—33. Kispetri és Nagypetri — Petrinzel és Petrindu, 36. Váralmás — Almaşu, 37. Bábony — Babiú, 38—39. Farnas és Zsobok — Sfăraş és Jebuc, 41. Ketesd — Tetişu, 43. Magyarókeréke — Aluniş, 44—45. Kalotaszentkirály és Zentelke — Sîncrai (régőbb Zamsîncrai), 46—47. Jákótelke és Kalotadamos — Horlacea és Domoşu, 48. Nyárszó — Nearşova, 50. Körösfő — Izvoru Crişului, 51. Gyeróvásárhely — Dumbrava, 52. Kiskapus — Căpusu Mic, 53. Nagykapus — Căpuşu Mare, 54. Gyalu — Gilău, 58. Gyerómonostor — Mănăstireni, 59. Valkó — Văleni, 61. Kelecel — Călăţele, 65. Bedecs — Bedeciu, 66. Pányik — Păniceni, 67. Bălceşti, 68. Kis- és Nagydongó — Dîngău, 69. Kalotanádas — Nadăşu, 73. Sóllyomtelke — Corneşti, 74. Gesztrágy — Straja, 75. Egerbegy — Agîrbiciu, 78. Nádas — Nădăşel, 79. Sárd — Şardu, 80. Szentpál — Sînpaul, 84. Szentmihálytelke — Mihăieşti, 85. Finciu.

Az adatok felvétele a terepen, kertekben végzett megfigyeléssel, a növényanyag részbeni begyűjtésével, főként pedig az adatközlők kikérdezésével történt. Az adatfelvétel során követett módszert és szempontokat az idézett tájékoztató mutatóban ismertettük. A használt kérdőívnek a dísznövényekre vonatkozó részét (276 faj) Jávorka Sándor és Csapody Vera közép-európai kerti virágokról szóló munkája alapján állítottuk össze.¹³ Ezt követjük a hivatalos magyar és a tudományos növénynevek tekintetében is. Az előfordulási és gyakorisági adatok fajonkénti felvétele mellett rögzítettük a helyi elnevezésre, felhasználásra, a növény terjedésére stb. vonatkozó népi ismeretanyagot is. Az elterjedési adatokat chorológiai térképlapokon rögzítjük, a nyelvi és néprajzi anyagot adattárszerűen dolgozzuk fel. A kutatás teljességre törekszik, de az abszolút teljességet nem érheti el; emiatt valamely adatnak a hiánya egyik vagy másik pontról nem jelenti feltétlenül a faj hiányát is azon a ponton: lappanghatnak olyan fajok, amelyekről adatközlőinknek nem volt tudomásuk vagy amelyek elkerülték figyelmüket. Fordított eset is van, amikor a viszonylag bőséges adatolás (pl. a *lewendula* vagy a *zsálya* esetében) inkább csak passzív ismeretet tükröz, a fajra magára nekünk nem sikerült rábukkanunk. Sok esetben az ismeretek bizonytalanságát tükrözi egy-egy terminus többértelmű használata, illetőleg nyilvánvalóan téves használata, amikor például a *színesviolát* a *Cheiranthus cheirira* vonatkoztatják.

5. Dísznövénynek tekintettünk minden olyan fajt, amelyet a ház körüli zöldterület kialakításában tudatosan felhasználnak, amellyel a lakás bel-sejét díszítik, és amelyet elsősorban formájáért, színéért, illataért vagy a vele kapcsolatos kultikus szokásokért, hiedelmekért természetnek. Az elhatárolás esetenként problematikus lehet, mert a dísznövények egy részét gyógyításra is használják (*Aloe* stb.), konyhakerti növényeknek is lehet díszítő szerepük (pl. *Phaseolus coccineus*), elvadult fajok gyommá válhatnak (pl. *Solidago*, *Artemisia annua* stb.), vad fajok pedig dísznövényé.

6. A terület dísznövény-flórája a feldolgozás jelenlegi szakaszában több mint kétszáz fajt foglal magába, ami azt jelenti, hogy a Közép-Európában gyakori dísznövények közel 50%-a képviselve van. Az össz fajszám mintegy 15%-a majdnem minden faluban előfordul. Ilyen közönséges fajok például a következők: bazsarózsa-fajok (*Paeonia*), Boldogasszony tenyere (*Chrysanthemum balsamita*), bűdöske (*Tagetes patula*), a dália-fajták (*Dahlia variabilis* cv.), fukszia (*Fuchsia hybrida*), harangláb (*Aquilegia vulgaris*), kandilla gólyaorr (*Geranium macrorrhizum*), kék nőszirm (*Iris germanica*), kerti oroszlánszáj (*Antirrhinum majus*), mályvarózsa (*Althaea rosea*), Pelargonium-fajok (*P. zonale*, *P. radula*), pletyka (*Tradescantia albiflora*), sárgaviola (*Cheiranthus cheirii*), százsorszép (*Bellis perennis*) stb.

A fajok nagy többsége igen változó gyakoriságú. 73 faj a vizsgált pontok 25—75%-áról, 85 faj a pontok 5—25%-áról került elő. Falusi környezetben ezen a területen viszonylag ritkák, mindössze egy-két pontról kerültek elő többek között a következő fajok: amerikai kövirózsa (*Escheveria gibbiflora*), császárkorona (*Fritillaria imperialis*), csüngő harangvirág (*Campanula isophylla*), háromszínű díszszulák (*Convolvulus tricolor*), japán keserűfű (*Polygonum cuspidatum*), klárika (*Clarckia elegans*), kristályvirág (*Mesembrianthemum cordifolium*), lobélia (*Lobelia erinus*), máriatövis (*Silybum marianum*), pintyő (*Cymbalaria muralis*), piros gyűszűvirág (*Digitális purpurea*), sárga kokárdavirág (*Gaillardia aristata*), selyemmályva (*Abutilon striatum*), szobaiborostyán (*Senecio mikanooides*), vízipálma (*Cyperus alternifolius*) stb.

Nem kerültek elő eddigi gyűjtésünk során, és így hiányukkal jellemzik a területet a következő, Közép-Európában gyakorinak jelzett dísznövények: álkörmös (*Phytolacca americana*), csodaszem (*Senecio cineraria*), kerti ruta (*Ruta graveolens*), kukoricalevél (*Aspidistra elatior*), magyarparéj (*Celosia argentea*) piros len (*Linum grandiflorum*), zsidócseresznye (*Physalis alkekengi*) stb.

A dísznövény-flóra funkcionális megoszlását vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy a cserepes dísznövények a teljes dísznövény-flóra kb. egynegyedét alkotják, 65% körül mozog a kerti díszvirágok száma, és viszonylag alacsony, 10% körüli a díszfák és díszcserjék számaránya.

7. Bár a falusi közösség funkciói sok tekintetben változtak, a dísznövényekkel kapcsolatos újdonságokat rendszerint ma is számon tartja. Azok is tudják, kinél van meg egyik vagy másik növény, ki hozott addig ismeretlen virágot a faluba, akik egyébként nem virágkedvelők. Kiskapuson mondták el például, hogy a Kolozsvárról odakerült csodafát (*Ricinus communis*) szinte az egész falu figyelte, hogy milyet nyílik. A szomszéd falu-

ban látott virágokra is emlékeznek; tudják, milyen dísznövények vannak a tanítónál, a papnál stb. Ebben a tekintetben is vannak kiemelkedő egyéniségek, igazi megszállottai a virágoknak. Ilyen például adatközlőink közül a kispetri Rácز János, a sztánai Boldizsár Jánosné Basa és a kalotaszentkirályi Lovász Anna.

8. A növények mozgási iránya tapasztalatunk szerint 10—40 évre visszamenőleg követhető a szájhagyományra alapozva. A legtöbb új dísznövény Kolozsvárról és Bánffyhunyadról jut el a kalotaszegi falvakba, az itteni piacokról, de ismerősöktől, rokonoktól is. A bánffyhunyadi piacra sokféle virágot visznek a ketesdiék. Eléggé jelentős a mozgás a tájegység szomszédos falvai között is, például Andrásházáról Mérába, Mákóból Kiskapusra, Magyarvalkóról Gyerőmonostorra stb. A környező tájegységek közül a Szilágyságnak van jelentősebb közvetítő szerepe. Gyakoribb az alkalmoszerű közvetítés távoli városokból is, ahol rokonok, ismerősök élnek. Így került Udvarhelyről Vistára a *portula* (*Portulaca grandiflora*), Lupényból Kispetribe egy *májvarózsa* fajta (*Althaea rosea*), Marosvásárhelyről Bogártelkére a *golgotavirág* (*Passiflora coerulea*), Egeresre a *csüngő harangvirág* (*Campanula isophylla*) stb.

9. Egy másik kérdés annak a vizsgálata, hogy kik és miért szeretnek egy virágot, kik és miért nem kedvelnek egy másikat, miért terjed vagy miért szorul vissza egy dísznövényfaj. A *buszujokot* (*Ocimum basilicum*), a *káránzselt* (*Tagetes* sp.), a *csokenást* (*Tropaeolum majus* — Bábonny) inkább a románok termesztik; erre utal egyébként az a tény is, hogy a magyarok is inkább román nevükön ismerik ezeket a fajokat. Vannak más jellegű preferenciák is. Például a hívők vagy a vallásos emberek az olyan bibliai nevű virágokat kedvelik, mint a *golgotavirág* (*Passiflora coerulea*), *Jézusszív* (*Dicentra spectabilis*), *Judáspínz* (*Lunaria annua*) stb. Bábonnyban csúf neve miatt nem kedvelik a tarka szépecskét (*Coreopsis tinctoria* — az ottani r. nyelvjárásban: *ochiu curvii*). Kellemetlennek, „halottbűzű”-nek tartják a *ifruşt* (r. név = *Artemisia annua*), ezért irtják a ház körül.

Vannak fajok, amelyeknek a háttérbe szorulását a babona okozza. Elég, ha egyetlen családban kialakul az a hiedelem, hogy egy virág nem hoz szerencsét, ez a vélemény aztán terjedni kezd a faluban, a vidéken, és a legszebb virágot is eltüntetheti. Így a *rozmarint* szinte teljes eltűnéséhez az is hozzájárulhatott, hogy néhány faluban úgy tartják: lányos háznál nem hoz szerencsét, nem megy férjhez a lány, ha megtűrik a háznál. Hasonló okokból, mivel úgymond „nem hoz szerencsét”, hagytak fel Kalotaszentkirályon a *cérnavirág* (*Bergenia crassifolia*) termesztésével, Gyerőmonostoron az ámpolnavirágéval (*Zebrina pendula*; az ottani r. nyelvjárásban: *păru feti*). Az ellenkező, éppannyira alaptalan hiedelemre is van példa: Bábonnyban a labdarózsa (az ottani r. nyelvjárásban *adirmoc*: *Viburnum lantana*) szerencsét hoz, ezért szívesen tartják.

A hiedelmek, szokások egyébként sok más esetben is befolyásolják az ember és a növény viszonyát. Vannak úgynevezett „vénasszonyvirágok”, illatos levelek, amelyekkel a kezükben az öregasszonyok templomba mennek vagy a kapu elé ülnek. Ezt a terminológia is jelzi, mint a *Geranium macrorrhizum*: *bonyamuszkáté* vagy *bonyóvirág* neve, az *Artemisia an-*

nua: *banyócikrus* neve stb. A már említett *golgotavirágról* azt tartják, hogy a Krisztus keresztje alatt nőtt, a *Coleus blumei* levelére is a Krisztus vére csorgott (Kelecel). A románok körében jelentős kultikus szerepe van az *Ocimum basilicum*nak (vizet szentelnek vele, keresztelnek stb.).

10. A tárgyalt növénycsoport általános díszítő funkcióján kívül nem hanyagolható el a közösség életében betöltött más szerepe sem. Vannak például alkalmak, amikor különleges díszekre van szükség, amelyek meghatározott dísznövényből készülnek. Ilyen a menyasszonyi csokor, ezt újabban városi hatásra több faluban a *Zantedeschia aethiopicából* kötik (neve is jelzi: *menyasszonyvirág* — r. *floarea miresei*). A tortát az *Asparagus sprengeri* ágával díszítik (Nagykapuson a neve is: *tortadísz*), Nyárszón a *fukszia* (*Fuchsia hybrida*) levelével. Körösfőn a *májvarózsát* (*Althaea rosea*) teszik dísznek az esküvői pánkós kosarakra. Konfirmáláskor virággal díszítik a templomot, Nyárszón fehér kardvirággal, Körösfőn *szásssorszíppel* (*Bellis perennis*). A halotti koszorút rendszerint *szássfűből* (*Vinca minor*) kötik. A temetők általában a falu dísznövényeinek igazi gyűjtőhelyei, nem egy „régirózsa” is oda szorult vissza.

A dísznövények azonban nemcsak díszítenek, hanem esetenként táplálnak és gyógyítanak is. A *rozsmarin*tól levest főztek, vagy levest ízesítettek vele, a *zsájával* (*Salvia off.*) Egeresen húst pácoltak, a majoránnával májast ízesítettek (Szucság), a csombord pedig inkább fűszernövény, mint dísznövény.

Még gyakoribb, hogy a dísznövény egyben gyógynövény is, erre a név olyan esetben is utalhat, amikor a használatnak ez a módja már elhalványult az emlékezetben. Így pl. az *Aloe arborescens*: *gyógykaktusz* neve (Szucság, Mákó), a *Sempervivum tectorum* általánosan használt *fülfű* neve és román megfelelője: *urechiuşă*. Ezt fülfájáskor használták, a levét csepegtették a fájós fülbe. Fogfájás esetén Sztánán a fogínyre zsályát tettek. Ugyanitt állítólagos gyógyhatása miatt termesztik a *tarkatüvist* (*Slybum marianum*); ennek levelét kelésre teszik. Hasonló esetben használják másutt a fehér liliumot (*Lilium candidum* — általános) vagy a *Szűz Máriacsajántot* (*Coleus blumei* — Sztána).

11. Az elterjedés tekintetében a dísznövények esetében is meghatározó tényező a faj igényessége a talajjal, de különösen az éghajlati viszonyokkal szemben. Ebből a szempontból a területen jól megkülönböztethető a melegebb szilágysági, a hidegebb Kapus és Nádas menti és az alhavasi vidék dísznövény-állománya.

A dísznövény-termesztés általában a házak előtt az utcai kerítés felé eső kiskertben folyik, utcai ágyásokat csak igen ritkán (Kisbácsban, Koltaszentkirályon, Körösfőn) telepítenek. A díszkertek nagy vonalakban két típusba sorolhatók: a) régi típusú parasztkertek, b) új típusú kertek. Az első típusra jó példa a 9. fényképen látható magyarókereki kiskert. Ennek jellemző fajai: *Paeonia officinalis*, *Iris germanica*, *Dianthus barbatus*, *Convallaria majalis*, *Geranium macrorrhizum*, *Hemerocallis fulva*, *Phlox paniculata*, *Typhoides arundinacea* var. *picta* és *Vinca minor*. A durván megmunkált kerítéssel körülvett kertecske díszfajainak többsége a hazai vadflórában is meglévő vagy közép-európai eredetű évelő növény; jó dekoratív hatású csoportok alakíthatók belőle, e fajok általában nem igényelnek különösebb gondozást. Az, hogy ma inkább idősebbek háza mellett látható

ilyen kert, nem csupán a hagyományörzés jele, hanem azzal is kapcsolatba hozható, hogy ezek az igénytelenebb fajok mintegy kímélik az ember erejét. Ez azt jelenti, hogy életkortól függően ugyanaz a család is cseréli a dísnövény-fajokat: ahogy fogy a ráfordítható energia, úgy kerülnek előtérbe az említett igénytelen fajok.

Új típusú díszkert példája a 10. fényképen látható zsoboki kiskert. Modern családi ház előtt rendezték be, az utca felől betonoszlopra rögzített rácskerítés határolja. Szegélyén magas növésű dáliákat (*Dahlia variabilis subglobosum* és *subconvexum* típusok) és kardvirágot (*Gladiolus gandavensis*) ültettek, a belső ágyásokban kerti oroszlánszáj (*Antirrhinum majus*), ősszel pedig őszirózsa (*Callistephus chinensis*) díszlik, és ez a dísnövény-szegély gyakran — mint a képen is látható — zöldségeskertet zár közre. Az új típusú kertek jellemzői még a következő fajok: *Arabis alpina*, *Campanula medium*, *Primula pubescens*, *Aquilegia vulgaris*, *Dianthus plumarius*, *Dicentra spectabilis*, *Papaver orientale*, *Chrysanthemum maximum*, *Hosta plantaginea*, *Salvia splendens*, *Hydrangea macrophylla*, valamint több más, újabban terjedő, gondozást, téli védelmet, évenkénti újratvetést, újraültetést igénylő dísnövény.

A kertek e két alaptípuson belül számtalan egyedi változatot képviselnek. Ezeket csoportosítani csak megfelelő, az egész ország területére kiterjedő összehasonlító anyag birtokában volna lehetséges, ez azonban még a jövő feladata. Ígéretes feladat, mert a népi találékonyság és a kemény, majdnem spontán szelekció nagy díszítő értékű igénytelen ökotípusokat, jó fajegyütteseket, gazdaságos megoldásokat alakíthatott ki, amelyek a településrendezés szempontjából is figyelemre méltók lehetnek.

12. A dísnövényekre vonatkozó terminológiával kapcsolatban az előzőkben már említettük, példákat is sorolva, hogy a növénynév őrizhet olyan hiedelmet, szokást, használati módot, amelyre adatközlőink már nem emlékeznek. Érdekes megfigyelnünk a nyelvjárásnak a virágnevekben megmutatókozó metaforizáló hajlamát, készségét, erre azonban nem térünk ki részletesen e közlemény keretében. Jeleznünk kell, hogy a virágnevek használatában is megnyilvánuló erőteljes földrajzi heteronimitás (soknevűség) szintén részben a metaforizáló hajlam eredménye. Hogy miért alakul ki egyik-másik fajnak (mint a közlemény második részében mutatóként is szereplő *Zinnia elegans*nak) sok neve, másnak meg szinte egyöntetű az elnevezése (pl. *Rudbeckia laciniata*, *Iris germanica*, *Convallaria majalis*, *Geranium macrorrhizum*), erre vonatkozóan két okot emelnénk ki: az egyik a faj változatossága (éppen a *Zinnia* esetében a változatok annyira eltérők lehetnek, hogy csak hozzáértéssel állapítható meg a fajazonosság), ez rendszerint névváltozatossággal is együttjár; a másik a bekerülés módja: honnan, hányféle forrásból, hányféle úton, közvetítéssel került a faj a vidékre.

Két olyan jelenségre hívnók még fel a figyelmet, amelyek a dísnövény-kultúrában a terminológia szintjén végbemenő dinamikus folyamatok következményei. Az egyik az új növények (rendszerint idegen eredetű) nevének beilleszkedése, illetőleg e beilleszkedés nehézségei. Az újabban terjedő *Asparagus*nak például szinte minden faluban más névváltozata van, más-más irányba fordult változata: *aszpirántus* (Méra), *aszparándusz* (Mákó), *eszperánus* (Ketesd), *eszperátus* (Kisbács, Egeres), *áksz-*

páránt (Jákótelke) stb. Ezek az elferdített nevek vezetnek el aztán, ha valamelyik egy más szó irányában „értelmessé” ferdül, a népetimológias nevekhez.

Rendszerint a jelentés szintjén is konfliktus alakul ki a növény hagyományos régi és megismert új neve között. Nem alakul ki tartós szinonimia a két terminus között, hanem a két név más-más jelentésre: fajra, fajcsoportra specializálódik, tehát a szinonimadifferenciálódás törvénye érvényesül. Így a *Pelargonium*-fajok közül a hagyományosabb *P. zonalét* és *P. radulái* a *muszkáté* (*muskátli*), illetőleg ennek jelzős változatai jelölik, a *P. grandiflorum* és *P. peltatum* jelölője a *pelárgónia*, illetőleg ennek jelzős változata.¹⁴ Ehhez hasonlóan a *Dahlia*-fajok közül általában a *D. variabilis subconvexum* a *dália*, a többi — bár nem következetesen — *görgina* (illetőleg valamilyen *görgina*). A románban is találunk ehhez hasonló jelenséget. Ott például a *rug/ruji* rendszerint igénytelenebb „parasztrózsák” (*Rosa multiflora* csoport) neve, a *trandafir* és jelzős változatai a nemesebb, ún. tearózsza fajtáké (*Rosa odorata* hibridek).

13. Vizsgálataink alapján az alábbi következtetésekre juthatunk, nyilvánvalóan nem a kérdés lezárásának igényével:

(1) A terület mai dísznövény-flórája viszonylag gazdag, de ez egyes falvakat és a belső alegységeket tekintve korántsem egyöntetű. Több hagyományos faj teljesen eltűnt vagy eltűnőben van, erőteljes az új fajok beáramlása az előbbieik rovására.

(2) A dísznövény-kultúra szempontjából a vizsgált területen belül három fő alegységet lehet elkülöníteni: a) északnyugati részen az Almás völgyét, b) a Kapus és a Nádas mentét, c) a Gyalui-havasok falvait.

(3) A legtöbb dísznövény az a) és b) alegységhez tartozó falvakban van. Jóval kevesebb fajt termesztenek a mostohább természeti viszonyok közt lévő havasalji falvakban.

(4) Az utóbbi fél évszázad gyökeresen megváltoztatta a hagyományos parasztkertek fajösszetételét, elhelyezését. A régi típusú kertek helyét fokozatosan az új, városi, polgári hatást mutató kiskertek foglalják el. Ebben a tekintetben határozott párhuzamot lehet kimutatni a kertkultúra és a lakáskultúra között.

(5) A dísznövény-termesztés családi közösségre tartozó feladat: a család egészének, ritkábban a család egyetlen tagjának egyéni hajlamához, igényeihez, becsvágyához igazodik. A közösség még számon tartja, de egyre korlátozottabb mértékben képes irányítani és ellenőrizni ezt. A meglévő dísznövény-tartalék közösségi felhasználása nagy lehetőségeket tartogat a települések külső képének szebbé tételére.

(6) Meglehetősen nagy mennyiségi és minőségi különbségek észlelhetők falvanként a dísznövény-ismeretben. E különbségek okai csak alapos helytörténeti ismeretek birtokában tárhatók fel.

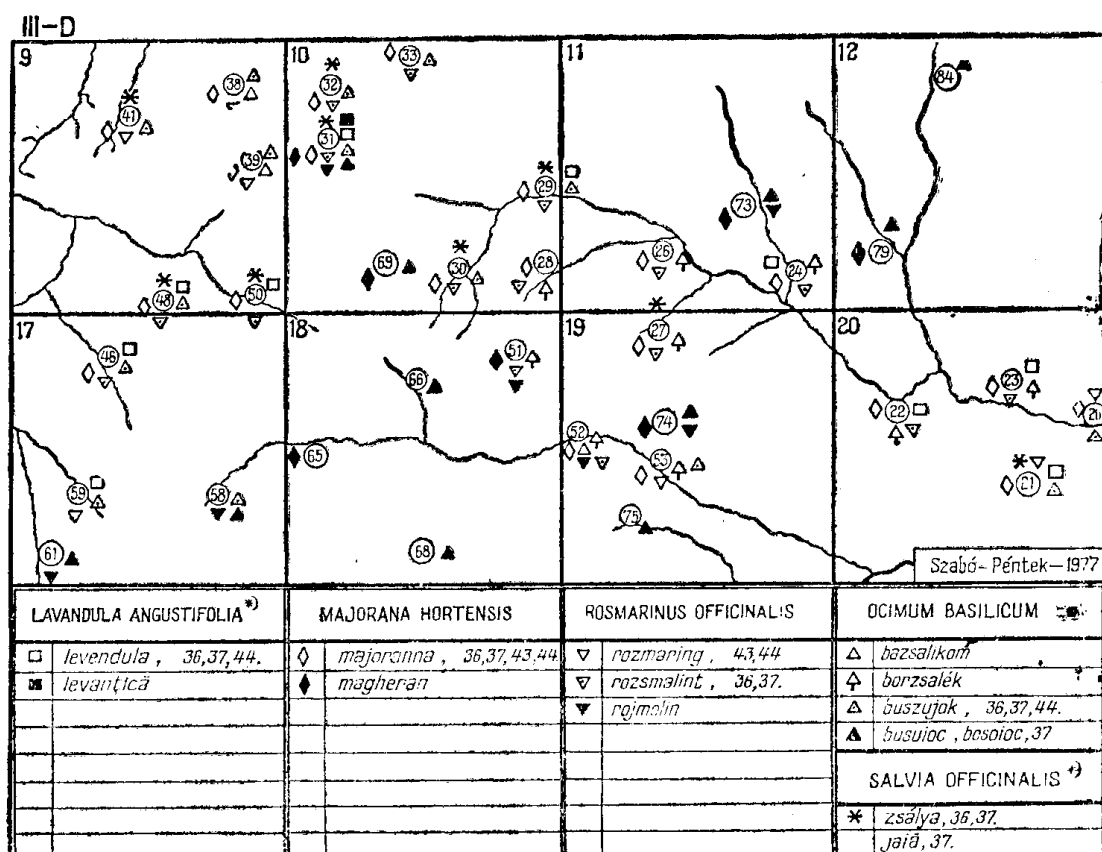
(7) A növények terminológiájának és a fajokhoz kapcsolódó hiedelmeknek a további beható vizsgálata támpontokat adhat a terjedés dinamikájának követéséhez is. Az egyöntetű elnevezésű fajok bizonyára egy irányból fokozatosan terjedtek el a területen; nagy elnevezésbeli változatosság esetén a különböző vidékekről történő, egymástól független utakat követő, elszigetelt beáramlás valószínűsíthető.

II

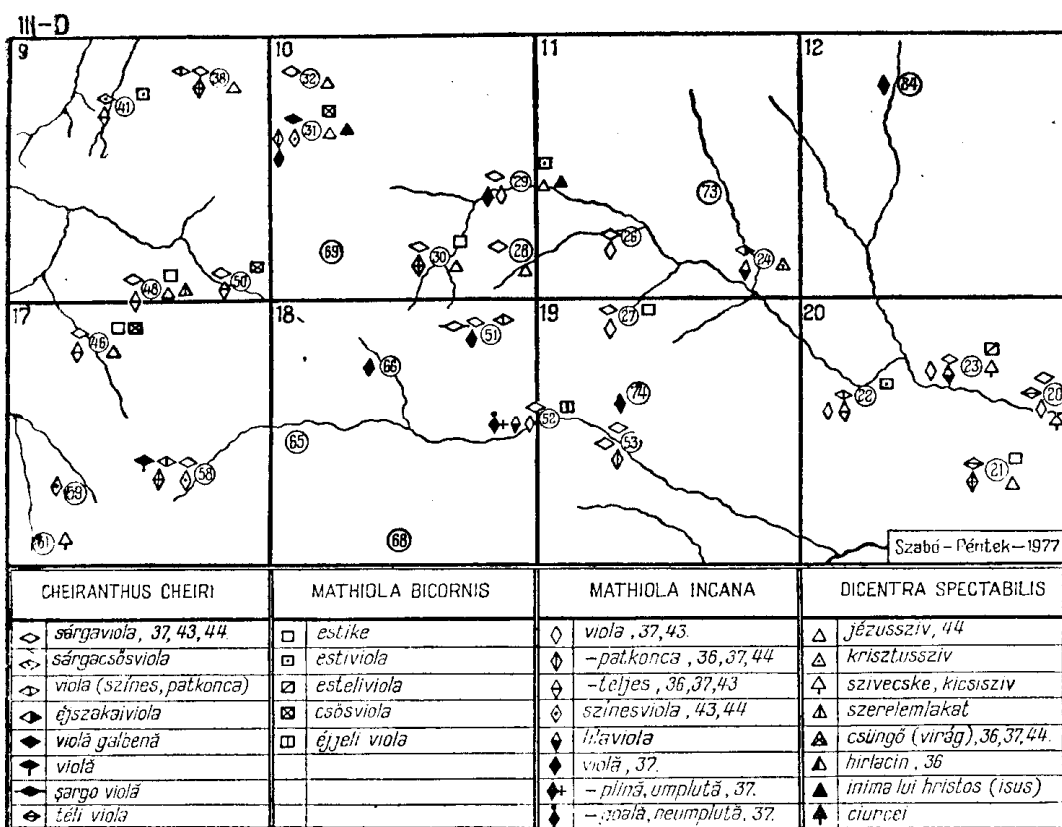
Közleményünk második részében mutatványként 21 dísznövény-faj (23 rendszertani egység) adatait adjuk közre. Mutatványunk négy térvázlaton a földrajzi elterjedést, megoszlást és a névtípusok változatosságát szemlélteti. Ezt követően két szójegyzék, egy magyar meg egy román, a térvázlatokon is feltüntetett névtípusok konkrét nyelvjárási változatait tartalmazza, köznyelvesített címszavak alá sorolva, az egyes változatok lokalizálásával. A mutatvány térvázlatai növényföldrajzi (chorológiai) és szóföldrajzi, jelöléstani beállítottságúak, a szöveges rész szótári jellegű.

A térvázlatok adatai a területi elosztás néhány sajátosságát világítják meg. A virágénekekben sokat emlegetett *illatos levelű növények* (1. térvázlat): a rozsmaring, bazsalikom, zsálya, majoránna, levendula a pusztuló, visszahúzódó növényfajok között él ezen a területen. A zsályát a 9—10-es, a levendulát a 9—10 és 17-es négyzetben lévő falvakban, valamint Kisbácsban ismerik, a majoránna és a rozsmaring elterjedtebb, de mindkettő ritkulóban van. A bazsalikomot (7. fénykép) a román és vegyes lakosságú falvakban a keresztelői szokások óvják a kipusztulástól.

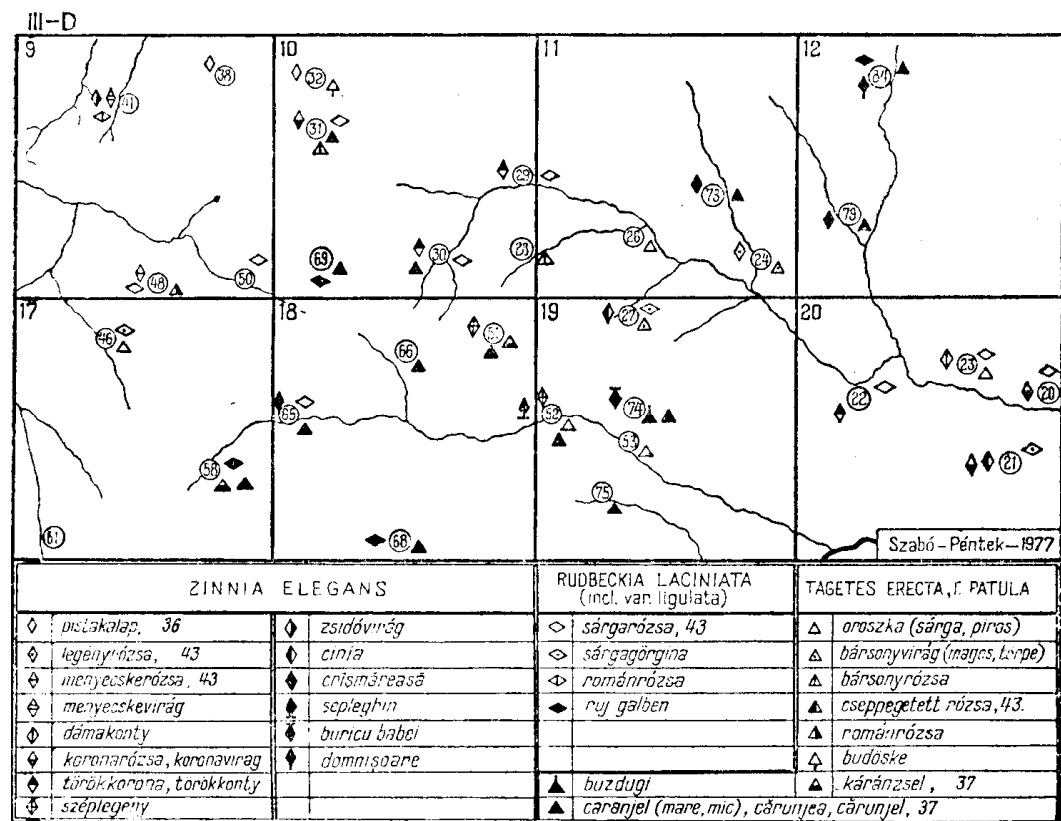
A *violák* (2. térvázlat) közül a kerti viola (*Matthiola incana*) nagyjából egyenletesen oszlik meg a területen, a sárgaviola (*Cheiranthus cheirii*) a

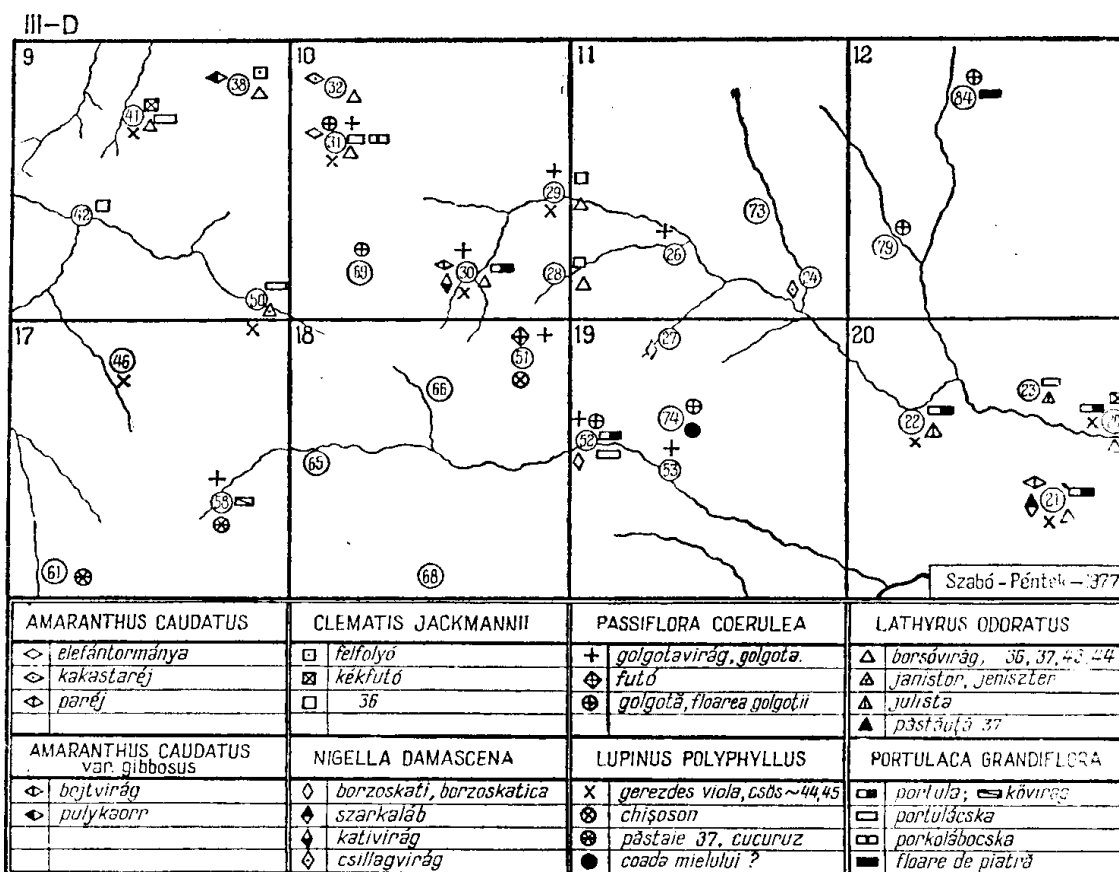
1. térvázlat. Az illatos levelű növények elterjedése

2. térvázlat. A violák elterjedése

3. térvázlat. A fészekvirágtatú dísznövények elterjedése

4. térvázlat. Néhány érdekesebb és ritkább dísznövény elterjedése

magasabban fekvő hegyvidéki falvakban ritkább, a görögviola (*Matthiola bicornis*) szabálytalanul, elszórtan fordul elő. A *Dicentra spectabilis* a Kapus mentéről nincs adatunk, a Körös és a Nádas völgyében, valamint a Szilágyságban ez a faj is gyakori.

A *fészkesvirágzatú dísznövények* közül (3. térvázlat) rendszertelenül, elszórtan jelentkezik a pompás rézvirág (*Zinnia elegans*), amelynek szinte minden előfordulási ponton más és más neve van. A magas kúpvirág kerti változatát (*Rudbeckia laciniata* var. *ligulata*) szinte minden faluban termesztik, de az elnevezése meglehetősen homogén.

Néhány *érdekesebb* vagy *ritkább dísznövény* területi eloszlását szemlélteti a 4. térvázlat. A nagyobb melegigényű szagos lednek (*Lathyrus odoratus*) és a báránnyarok (*Amaranthus caudatus* és *A. caudatus* var. *gibbosus*) elterjedése szinte kizárólag a Szilágysággal határos északnyugati részre szorítkozik. A török eredetű dísznövényként számon tartott borzaskata (*Nigella damascena*) a terület középpontjában lévő pontokról került elő. A központi részre jellemző a golgotavirág (*Passiflora coerulea*) is. A kerti iszalag (*Clematis jackmanii*) újabban terjed Bánffyhunyard és Egeres kertjeiből a környező falvakba. Rendszertelen eloszlású az erdei csillagfürt (*Lupinus polyphyllus*) és a Kossuth-csillag (*Portulaca grandiflora*).

MAGYAR NÉPI VIRÁGNEVEK

- bársonyrózsa* Tagetes sp.: *bársonyrózsa* (28, 31).
- bársonyvirág* Tagetes sp.: ~ (24, 27).
- bazsalikom* Ocimum basilicum: ~ (38—9).
- bojtvirág* Amaranthus caudatus var *gibbosus*: ~ (30).
- borsóvirág* Lathyrus odoratus: ~ (20, 21, 28, 30, 32, 36, 37, 38, 44), *borsóvirág* (29, 31, 41, 43).
- borzaskati* Nigella damascena: *börzskati* (52).
- borzaskatica* Nigella damascena: *börzskatica* (27).
- borzsalék* Ocimum basilicum: ~ (27, 28), *borzsalék* (22, 23, 24), *börzsalék* (26, 51, 52, 53).
- buszujok* Ocimum basilicum: ~ (20, 37, 53), *buszijok* (21, 29, 46), *buszijók* (31), *boszijok* (36, 39, 44, 59), *boszjok* (58), *biszijok* (32—3), *biszijók* (48), *biszijóuk* (30, 41).
- büdöske* Tagetes patula: ~ (32).
- cínia* Zinnia elegans: ~ (21, 27).
- csillagvirág* Nigella damascena: ~ (24).
- cseppetett-rózsa* Tagetes sp.: *csépettgetét-rózsa* (43), *cseppetett-rózsa* (30).
- csősviola* Lupinus polyphyllus: *csűsvijola* (31, 44—5, 46, 50).
- csüngő* Dicentra spectabilis: ~ (37, 44).
- csüngővirág* Dicentra spectabilis: ~ (36).
- dámakonty* Zinnia elegans: *dámakonty* (23).
- éjjeli viola* Matthiola bicornis: *íjjeli vijola* (52).
- éjszakai viola* Cheiranthus cheiri: *éjszakai vijola* (24).
- elefántormánya* Amaranthus caudatus: ~ (31).
- estike* Matthiola bicornis: ~ (21, 27, 30, 46, 48).
- estéli viola* Matthiola bicornis: *estéli vijola* (23).
- esti viola* Matthiola bicornis: *esti vijola* (22, 29, 41, 52).
- felfolyó* Clematis jackmanni: *felfojó* (39).
- futó* Passiflora coerulea: ~ (51).
- gerezdes csősviola* Lupinus polyphyllus: *gerezdes-csűsvijola* (?) (41).
- gerezdesviola* Lupinus polyphyllus: *gerezdesvijola* (21, 22, 29, 30), *gerezdesvijola* (20).
- golgota* Passiflora coerulea: ~ (30).
- golgotavirág* Passiflora coerulea: ~ (26, 29, 31, 51, 52, 53, 58).
- hirlácín* Dicentra spectabilis: ~ (36).
- janistor* Lathyrus odoratus: ~ (50).
- janiszter* Lathyrus odoratus: ~ (23).
- Jézusszív* Dicentra spectabilis: ~ (30, 31, 32, 38, 44, 46, 48), *Jézusszive* (21, 28).
- julista* Lathyrus odoratus: ~ (22).
- kakastaréj* Amaranthus caudatus: ~ (32).
- káránzsel* Tagetes sp.: *káránzsél* (51), *káránzsél* (37, 58).
- kativirág* Nigella damascena: ~ (30).
- kékfutó* Clematis jackmanni: *kékfutó* (20), *kikfutó* (41).
- kicsiszív* Dicentra spectabilis: ~ (20).
- koronarózsa* Zinnia elegans: *koronarózsa* (31).
- koronavirág* Zinnia elegans: ~ (20, 21).
- kővirág* Portulaca grandiflora: *kűvirág* (58).
- Krisztusszív* Dicentra spectabilis: ~ (24).
- legényrózsa* Zinnia elegans: ~ (24), *legényrózsa* (43).
- levendula* Lavandula angustifolia: ~ (21, 23, 24, 31, 36, 59), *levendula* (22, 29, 37), *lövendula* (44, 46, 48, 50).
- lila viola* Matthiola incana: *lila vijola* (23, 24, 52).
- magas bársonyvirág* Tagetes erecta: ~ (24).
- majoránna* Majorana hortensis: ~ (20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 32—3, 38—9, 41, 46, 50, 52, 53), *majorána* (36, 37), *marojána* (43, 44, 48), *marojána* (31).

- menyecskerózsa* Zinnia elegans: *mēnyecskeróuzsa* (43, 48).
- menyecskevirág* Zinnia elegans: *mēnyeskevirág* (41).
- nyári viola* Matthiola incana: *nyári vijola* (21).
- oroszka* Tagetes sp.: ~ (23, 26, 46, 52, 53).
- paréj* Amaranthus caudatus: ~ (21).
- patkonca viola* 1. Cheiranthus cheiri: *patkonca vijola* (38, 53, 58). 2. Matthiola incana: *patkonca vijola* (21, 30, 31, 36, 37, 38, 44, 53, 58).
- piros oroszka* Tagetes erecta: ~ (53).
- pistakalap* Zinnia elegans: ~ (32, 36, 38, 39).
- porkolóbocska* Portulaca grandiflora: ~ (31).
- portula* Portulaca grandiflora: ~ (21, 22, 30, 52), *portura* (20).
- portulácska* Portulaca grandiflora: ~ (31, 41, 50, 52).
- pulykaorr* Amaranthus caudatus var. gibbosus: *pújkaór* (38), *pújkaór* (39).
- románrózsa* 1. Rudbeckia laciniata: *románróuzsa* (41). 2. Tagetes patula: *románróuzsa* (48).
- rozmaring* Rosmarinus off.: ~ (43, 44), *rozmarin* (20), *rozsmarint* (30, 31, 38—9, 53, 59), *rozmarint* (21, 38, 41).
- rozsmalint* Rosmarinus off.: ~ (22, 27, 28, 29, 31, 32, 36, 37, 46, 48, 50, 51, 52), *rozsmaling* (36), *ruzsmalint* (26), *ruzsmarint* (23, 24).
- sárga csősviola* Cheiranthus cheiri: *sárga-csősvijola* (41).
- sárgagörgina* Rudbeckia laciniata: ~ (46), *sárgageorgina* (21).
- sárga oroszka* Tagetes erecta: ~ (53).
- sárgarózsa* Rudbeckia laciniata: *sárgaróuzsa* (31, 43, 48), *sárgarözsa* (22, 23).
- sárgavijola* Cheiranthus cheiri: *sárgavijola* (28, 37, 43, 44, 46, 48, 50, 51, 52, 58).
- szarkaláb* Nigella damascena: ~ (21).
- széplegény* Zinnia elegans: *szípleginy* (52).
- szerelemlakat* Dicentra spectabilis: *szerelemlakat* (48).
- színes viola* 1. Cheiranthus cheiri: *színes vijola* (51, 58). 2. Matthiola incana: *színes vijola* (31, 58), *színés vijola* (43, 44, 59).
- szívecske* Dicentra spectabilis: *szívecske* (23).
- teljes viola* 1. Cheiranthus cheiri fl. pleno *tejes vijola* (38, 58). 2. Matthiola incana: *tejes vijola* (21, 22, 30, 36, 37, 38, 41, 43, 46, 48, 50, 58).
- télivijola* Cheiranthus cheiri: *télivijola* (20, 21).
- törökkonty* Zinnia elegans: *törökkonty* (22).
- törökkorona* Zinnia elegans: ~ (29, 30).
- törpe bársonyvirág* Tagetes patula: ~ (24).
- viola* 1. Cheiranthus cheiri: *vijola* (22, 58). 2. Matthiola incana: *vijola* (20, 22, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 37, 43, 46, 52, 53).
- zsálya* Salvia officinalis: *zsája* (21, 27, 29, 30, 31, 32, 36, 37, 41, 48, 50).
- zsidóvirág* Zinnia elegans: *zsidóvirág* (41).

ROMÁN NÉPI VIRÁGNEVEK

- buricu babei* Zinnia elegans: *buricu bábei* (74).
- busuioc* Ocimum basilicum: *busuióc* (31, 37, 61, 68, 73, 74, 79), *bosoióc* (66, 69), *bosiióc* (75, 84).
- buzdugi* Tagetes erecta: *buzdúgi* (74).
- caranjel* Tagetes sp.: *caranjél* (51, 58, 65, 66, 68, 74, 75), *cărănjél* (69), *cărănjéle* (37).
- caranjele mari* Tagetes erecta: *caranjele mari* (75).
- cărunjea* Tagetes sp.: *cărunjeá* (79).
- cărunjea mare* Tagetes erecta: *cărunjeá máre* (79).
- cărunjea mică* Tagetes patula: *cărunjeá mică* (79).
- cărunjel* Tagetes sp.: *cărunjél* (31, 73, 84).

<i>chişosonvirag</i>	Lupinus polyphyllus:	<i>păstăuță</i>	Lathyrus odoratus:	<i>păstăuță</i>
<i>chişossońvirag</i> (51).		(37).		
<i>ciurcei</i>	Dicentra spectabilis:	<i>picicocă</i>	Rudbeckia laciniata (?):	<i>picocă</i>
<i>coada mielului</i>	Lupinus polyphyllus:	(68).		
<i>coada mńélului</i> (74).		<i>rojmolín</i>	Rosmarinus off.:	<i>rojmolín</i> (51,
<i>crńnjele</i>	Tagetes sp.:	<i>rojmalín</i> (58),	<i>ruzmalín</i> (31),	<i>rozmalín</i> (61),
<i>crńşmăreasă</i>	Zinnia elegans:	<i>rozmarín</i> (73).		<i>ruj galbene</i>
<i>riása</i> (65).		<i>ruj galbene</i>	Rudbeckia laciniata:	<i>ruj galbene</i> (58, 65, 68, 69, 84).
<i>cucuruz</i>	Lupinus polyphyllus:	<i>sepleghin</i>	Zinnia elegans:	<i>sépleghin</i>
(61).		(52).		
<i>domnişoare</i>	Zinnia elegans:	<i>sineşviolă</i>	Matthiola incana:	<i>sineşviolo</i>
(84).		(51).		
<i>floarea Golgotii</i>	Passiflora coerulea:	<i>şargoviolă</i>	Cheiranthus cheiri:	<i>şargoviiolo</i> (51).
<i>flóarea golgótii</i> (52).		<i>violă</i>	Matthiola incana:	<i>viiólă</i> (29, 31,
<i>floare de piatră</i>	Portulaca grandiflora:	(37, 66, 74, 84).		<i>viole</i>
<i>flóare d'e piatră</i> (84).		<i>viole</i>	Cheiranthus cheiri:	<i>viióle</i> (58).
<i>golgotă</i>	Passiflora coerulea:	<i>violă galbenă</i>	Cheiranthus cheiri:	<i>viiólă galbenă</i> (31).
<i>golgotă</i>		<i>violă goală</i>	Matthiola incana:	<i>viiólă goală</i> (37).
(31, 69, 74, 79, 84).		<i>violă neumplută</i>	Matthiola incana:	<i>viiólă neumplută</i> (52).
<i>inima lui Hristos</i>	Dicentra spectabilis:	<i>violă plină</i>	Matthiola incana fl. pleno:	<i>viiólă plină</i> (37).
<i>inima lui cristós</i> (29).		<i>violă umplută</i>	Matthiola incana fl. pleno:	<i>viiólă umplută</i> (52).
<i>inima lui Isus</i>	Dicentra spectabilis:			
<i>inima lui isús</i> (31).				
<i>jaiă</i>	Salvia officinalis:			
<i>levanţică</i>	Lavandula angustifolia:			
<i>le-venţică</i> (31).				
<i>magheran</i>	Majorana hortensis:			
<i>magherán</i> (51),	<i>magherán</i> (31, 65, 69, 73, 74, 79).			
<i>păstaie</i>	Lupinus polyphyllus:			
(58).	<i>păstăie</i>			

JEGYZETEK

¹ Kutatási területünkön is van példa jelenkori domesztikációra. A vad flórából került a virágoskertekbe például Egeresen a *kúduzláb* (*Narcissus stollaris*), Győrővásárhelyen a *kiknefelejcs* (*Myosotis palustris*), Bábonyban a *gyöngyvirág* (*Convallaria majalis*), Zsobokon a *szappanvirág* (*Saponaria officinalis*) és az *erdei iboja* (*Anemone hepatica*), Magyarvalkón a *kis tüvisrózsa* (*Rosa gallica*), Mákóban a *pűnkösti rózsa* (*Trollius europaeus*), Mihályfalván ugyancsak a *sáponáriță* (*Saponaria officinalis*), Gesztrágyon a Joé ibolyája (*Viola joói*) stb. — Itt jegyezzük meg, hogy dolgozatunkban dült betűvel a népi növényneveket és a tudományos (latin) növényneveket emeltük ki.

² Anderson, E.: *The Evolution of Domestication*. Taxon 1960. 67—84.

³ Rapaics Raymund: *A magyarság virágai*. A virágkultusz története. Bp. 1932. és *Magyar kertek*. Bp. 1940.

⁴ Horhi Melius Peter: *Herbarium az fáknak, füveknek nevekről, természetekről és hasznairól*. Colosuárat 1578. — *XVI. századi magyar orvosi könyv* [Lencsés György: *Ars medica*]. Bevezetéssel ellátva közzéteszi Varjas Béla. Kolozsvár 1943.

⁵ Nadányi János: *Kerti dolgoknak le-írása*. Colosvarot 1669. A „Mizala Antal nonluciai orvosdoktor által” latinul írt kertészeti kézikönyv magyar átdolgozásában sok mediterrán dísnövény leírása szerepel. Parasztkertjeinkbe minden bizonnyal a Nadányi által is egyengetett úton, a főúri kertekből szivárgott be a zsálya, rozmarin, levendula, majoránna, bazsalikom és a többiek. Hasonló „elnépiesedési” folyamat a reneszánsz díszítőelemek esetében is megfigyelhető.

⁶ Benkő József: *Nomenclatura Vegetabilium*. Magyar Könyv Ház. Pozsony 1783.

⁷ Kerner, Anton von: *Die Flora der Bauerngärten*. Verh. Zool. Bot. Ver. Wien 1855.

⁸ Czihák J.—Szabó J.: *Heil- und Nahrungsmittel, Farbstoffe, Nutz- und Hausgerete, welche die Ostromanen, Moldauer und Walachen aus dem Pflanzenreich gewinnen*. Flora. Regensburg 1863.

⁹ Al. Borza hazai parasztkertekkel foglalkozó első közleménye 1918-ban jelent meg *Grădinile țărănești din Munții Apuseni* címmel (Convorbiri științifice, II. 25, 39. Orăștie). További etnobotanikai munkásságát az 1968-ban megjelent *Dicționar etnobotanic* irodalomjegyzéke foglalja össze. Uo. I. A. Arvat, G. Grințescu és Z. Panțu munkásságának idevágó címeit is.

¹⁰ Horeanu, C.: *Contribuții la flora ornamentală a podișului Casimcea și posibilitățile de valorificare a unor specii spontane*. Peuce. Studii și Comunicări de Științele Naturii. Muzeul Deltei Dunării Tulcea III (1973). 123—129.

¹¹ Péntek János—Szabó T. E. Attila: *Tájékoztató mutató egy népi növényismereti gyűjtésből*. NyIrK. XX (1976). 52—60.

¹² Nyárády A.—Vicol, E. C.: *Contribuții la un proiect pentru cartarea florei Republicii Socialiste România*. Lucr. Șt. Inst. Agr. Cluj 1969. 25, 143—152; kiegészítve: Not. Bot. Inst. Agr. Cluj 1973, 7, 35—37.

¹³ Jávorka Sándor—Csapody Vera: *Kerti virágaink*. Közép-európai dísznövények színes atlasza. Bp. 1962.

¹⁴ L. még erre vonatkozóan Murádin László: *Adatok a muskátli elnevezéseinek szófeldrajzához*. NyIrK. XI (1967). 75—81.